

DOI: 10.21005/pif.2016.26.D-12

GENIUS LOCI MIEJSC ZAPOMNIANYCH NA PRZYKŁADZIE ZESPOŁU PAŁACOWO-OGRODOWEGO W GŁADYSZACH

PALACE AND GARDEN IN GLADYSZE AS AN EXAMPLE OF *GENIUS LOCI* OF FORGOTTEN PLACES

Miłosz T. Walerzak

dr inż. arch. kraj.

Dariusz Świerk

dr inż.

Michał Krzyżaniak

dr inż.

Piotr Urbański

dr hab.

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu,
Katedra Terenów Zieleni i Architektury Krajobrazu

STRESZCZENIE

Zespół pałacowo-ogrodowy w Gładyszach charakteryzował się kompozycją barokową, która wpisywała się w krajobraz dawnych Prus Wschodnich. Celem pracy była analiza historycznej kompozycji przestrzennej i powiązań widokowych w kontekście stanu aktualnego obiektu, identyfikacja nawarstwień stylowych oraz rozpoznanie zapomnianego na przestrzeni lat *genius loci*. Osiągnięcie wymienionych celów możliwe było dzięki zastosowaniu rozbudowanego instrumentarium badawczego i metod analitycznych z wykorzystaniem trójwymiarowych modeli.

Słowa kluczowe: analiza kompozycji, duch miejsca, ogrody barokowe.

ABSTRACT

The palace and baroque garden in Gładyszach fit in the landscape of the former East Prussia. The aims of the paper were: the analysis of a historical spatial composition and scenic relations (in the context of the current state of the object) and identification of style layers and forgotten *genius loci*. The achievement of those objectives was possible by using different methods. Analysis and 3D models were created.

Key words: composition analysis, baroque gardens, genius loci.

1. WSTĘP

Historia obiektu

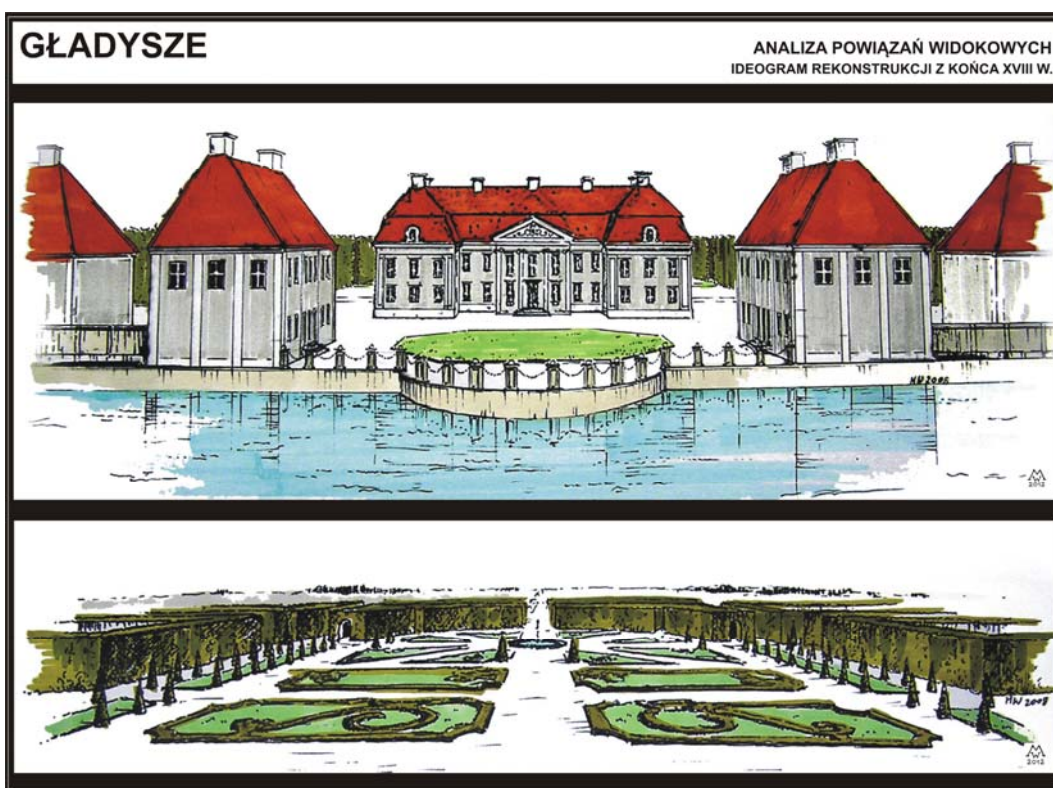
Zespół pałacowo-ogrodowy w Gładyszach (*Schlodien*), położony w dolinie rzeki Pasłęki, był przykładem kompozycji barokowej otoczonej naturalnym krajobrazem dawnych Prus Wschodnich.

Od początku XVII w. założenie w Gładyszach należało do rodziny zu Dohna, jednak dopiero w połowie XVIII w. powstała okazała rezydencja na terenie zespołu pałacowo-ogrodowego w Gładyszach [7].

W czasach powojennych obiekt użytkowany był przez PGR, a pałac został przekształcony na magazyn. Dopiero w początkach lat 80. XX w. obiekt został wydzierżawiony [5]. Obecnie założenie pałacowo-ogrodowe w Gładyszach znajduje się pod opieką Polsko-Niemieckiej Fundacji Ochrony Dziedzictwa Kulturowego Warmii¹.

Architektura kompleksu pałacowego

Okazały pałac w Gładyszach, uważany za jedną z najpiękniejszych pruskich budowli, został wybudowany przez Christopha zu Dohna w latach 1701–1704, według projektów Jeana de Bodta. Dominująca w krajobrazie budowla wyróżniała się doskonałymi proporcjami i subtelnym detalem architektonicznym, połączonym z interesującą kolorystyką i opracowaniem elewacji (ryc. 1). Dziedziniec pałacowy zamykały z obu stron budynki gospodarcze, a od strony północno-wschodniej duży, prostokątny staw.

Ryc. 1. Ideogramy widoków na pałac od strony frontowej i na teren salonu ogrodowego w XVIII w. Źródło: oprac. M. Walerzak na podstawie [7]

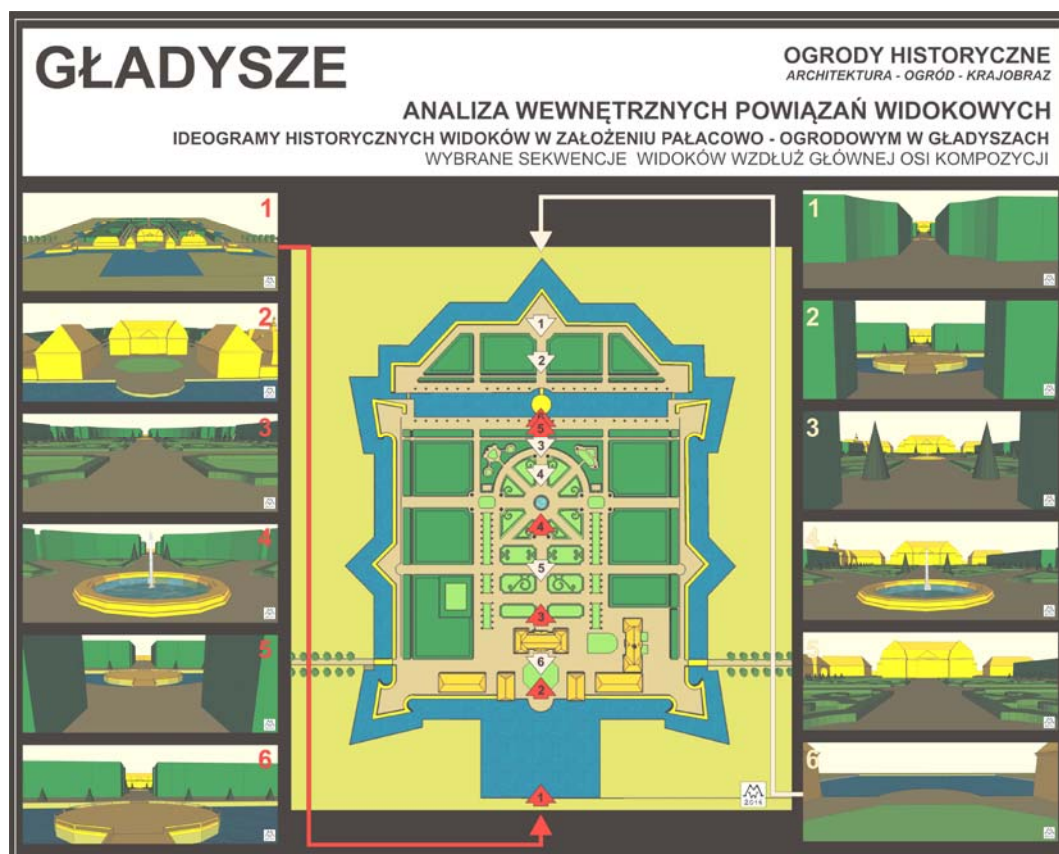
Fig. 1. An ideogram of reconstructed views of the palace and garden complex in Gładysze. Source: M. Walerzak's elab. based on [7]

¹ Na podstawie tablicy informacyjnej znajdującej się aktualnie przy ruinie pałacu.

Budowę pałacu w Gładyszach nadzorował Johann Caspar Hindersin [4]. Obiekt przetrwał drugą wojnę światową, jednak pałac spłonął w 1986 r. i obecnie jest w ruinie. Wyjątkową architekturą wyróżniał się budynek stajni z przejazdową bramą prowadzącą na dziedziniec. Przypuszczalnym projektantem zabudowań był Johann Caspar Hindersin [5].

Ogrody pałacowe

Układ przestrzenny barokowego zespołu pałacowo-ogrodowego w Gładyszach tworzył regularny dziedziniec przed pałacem, poprzedzony od strony północnej prostokątnym stawem. Od strony ogrodowej elewacji pałacu znajdował się salon ogrodowy z parterami ogrodowymi, otoczony kwatrowym ogrodem z drzewami owocowymi, a od strony południowo-zachodniej omawianego założenia ulokowany był poprzeczny kanał (ryc. 1, ryc. 2). Za nim ulokowano mniejszą część ogrodu barokowego z czterema boskietami. Kompozycja obiektu ograniczona była regularnym układem fortyfikacji. Granica ta bardzo czytelnie i wyraźnie odcinała założenie od otoczenia, a fosa okalająca mury i bastiony podkreślała regularny i symetryczny zarys całego założenia, którego powierzchnia mogła wynosić około 9 ha².

Ryc. 2. Ideogram rekonstrukcji zespołu pałacowo-ogrodowego w Gładyszach. Sekwencje zrekonstruowanych widoków wzdłuż głównej osi kompozycji. Źródło: oprac. M. Walerzak

Fig. 2. An ideogram of reconstruction of the palace and garden complex in Gładysze. The sequences of reconstructed views along the main axis of the composition. Source: elab. M. Walerzak

Cel badań

Celem pracy była analiza historycznej kompozycji przestrzennej i powiązań widokowych w kontekście aktualnego stanu przetrwania obiektu. W pracy zidentyfikowano

² Według własnych wyliczeń.

nawarstwienia z późniejszych przekształceń w celu sporządzenia modelowego ideogramu rekonstrukcji obiektu i przywrócenia mu zapomnianego na przestrzeni lat *genius loci*. Osiągnięcie wyżej wymienionych celów możliwe było dzięki zastosowaniu szeregu metod analitycznych oraz rozbudowanego instrumentarium badawczego, umożliwiające stworzenie analiz oraz trójwymiarowych modeli.

2. MATERIAŁ I METODY

Obiektem badań było założenie pałacowo-ogrodowe w Gładyszach, położone w województwie warmińsko-mazurskim. W badaniach zastosowano następujące metody terenowe: inwentaryzację dendrologiczną, analizę składu gatunkowego oraz badanie struktury wiekowej drzewostanu, a także analizy studialne: historyczną i materiałów archiwalnych, przekrojów historycznych oraz kompozycji przestrzennej i powiązań widokowych [8].

Analizę kompozycji przestrzennej, związków miarowych i powiązań widokowych przeprowadzono na podstawie materiałów archiwalnych. Najważniejszym z nich to dwa historyczne plany zespołu pałacowo-ogrodowego w Gładyszach z XVIII w., autorstwa Carla Florusa zu Dohna. Ponadto przeanalizowano pozostałe materiały archiwalne, szczególnie ikonograficzne³.

3. WYNIKI

Barokowa forma założenia ogrodowego w Gładyszach

Z czasów barokowego założenia w Gładyszach pochodzą dwa plany ogrodu datowane na początek XVIII w. Autorem tych rysunków był Carl Florus zu Dohna. Autor opierał się na gotowych wzorach zaczerpniętych głównie z dzieła *La théorie et la pratique du jardinage* [1] francuskiego teoretyka ogrodów A.J. Dezalliera d'Argenville'a, wydanego w 1709 r. Fakt ten wskazuje, że projekt założenia ogrodowego był dziełem amatora [2]. Pierwszy plan przedstawiał założenie pałacowo-ogrodowe, które było usytuowane na regularnej, wyniesionej platformie, otoczonej fortyfikacjami z bastionami i fosą [2]. Wyróżniający się w pierwszym segmencie ogrodu salon ogrodowy o półkolistym zakończeniu miało wypełniać 12 parterów ogrodowych i centralnie umieszczona fontanna. Wnętrze miały zamykać ozdobne boskiety z salami i szpalery strzyżonych drzewek. Zakończenie osi głównej założenia ogrodowego stanowiła fontanna [2].

Drugi plan, autorstwa Carla Florusa, przedstawia przekształcenie wystroju parterów w salonie ogrodowym. Autor wykorzystał w swojej koncepcji wzory parterów z publikacji Dezalliera d'Argenville'a [1], wpasowując je we wcześniej istniejący zarys wnętrza. Najbliżej pałacu zaprojektowane zostały dwa partery gazonowe i dwa partery oranżeryjne. Dalszą część salonu wypełniały dwa obszerne partery haftowe i centralnie usytuowana fontanna. Na głównej osi kompozycji, w miejscu wcześniejszego, prostokątnego stawu, autor przewidział drewniany most. Element ten z pewnością nie został zrealizowany, ponieważ wspomniany prostokątny staw przetrwał do dziś [7].

W każdym z istniejących projektów rezydencji w Gładyszach powtarza się mocno rozbudowany system fortyfikacji w postaci murów, wałów i fos, których rozplanowanie silnie nawiązywało do teoretycznych projektów Josepha Furttenbacha [3].

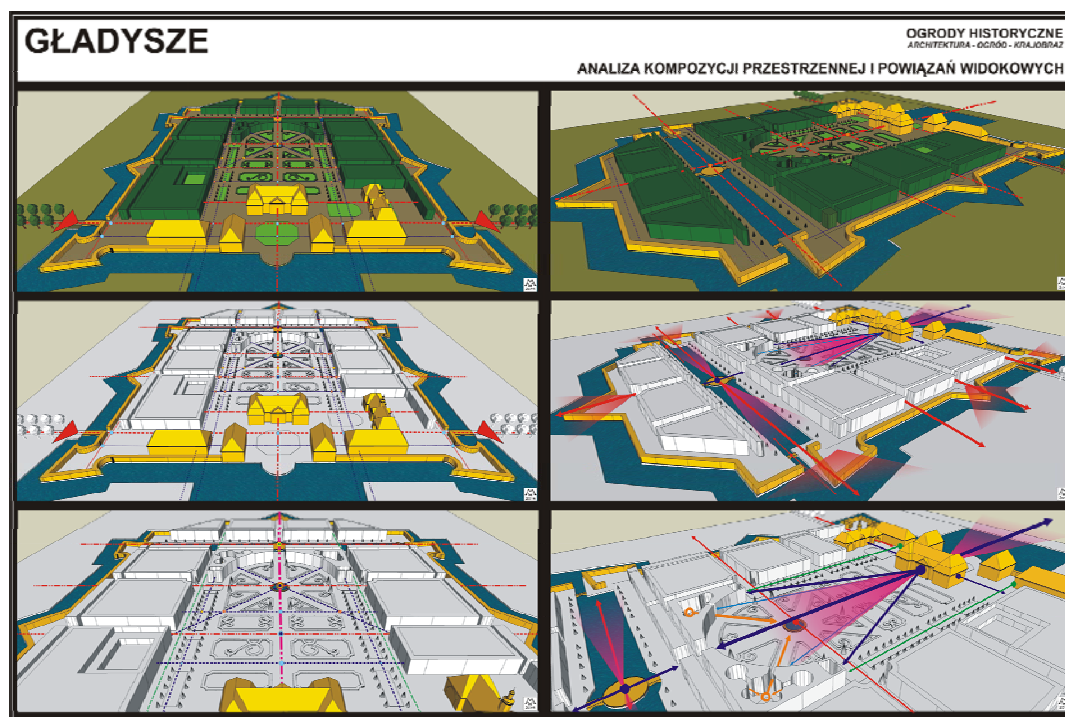
³ W artykule wykorzystano częściowo wyniki analiz kompozycji przestrzennej Gładysz wykonanych w ramach pracy doktorskiej [6]. Materiały te były również publikowane w opracowaniu [7]. Wyniki wspomnianych poprzednich badań zostały wzbogacone o nowe analizy stanu historycznego z wykorzystaniem trójwymiarowych modeli komputerowych. Ponadto podczas badań terenowych wykonanych w latach 2012 i 2013 sprawdzono po sześciu latach stan istniejący obiektu.

Późniejsze, XIX-wieczne przekształcenia ogrodu w park, autorstwa Johanna Larassa, w dużej mierze zachowały istniejące wcześniej elementy ogrodu barokowego, wkomponowując je w nową, krajobrazową formę. Larass w swoim projekcie z 1867 r. uwzględnił granice nowego parku, pozostałości fortyfikacji z bastionami oraz fosę, wykorzystując ją jako rodzaj rzeki angielskiej lub *Aha*.

Badania terenowe z lat 2012–2013 potwierdziły, że nadal czytelnym jest wiele elementów kompozycji barokowej i krajobrazowej. W przypadku elementów barokowych pozostały w terenie bardzo zerodowane wały ziemne oraz fragmenty silnie spłyconej fosy. W północnej części ogrodu zachowane są pozostałości podwójnego szpaleru grabowego, niegdyś formowanego. Trochę więcej przetrwało elementów kompozycji krajobrazowej. Wśród nich warto uwagi są: pagórek widokowy, na którym stała niegdyś herbaciarnia, naturalistyczny staw z wyspą, który był przekształconym barokowym kanałem, oraz stawy w północnej części parku. Przetwały drzewostan pochodzi, niestety, w większości z XIX i początku XX w. Zaledwie kilka drzew mogło przetrwać z pierwotnej kompozycji barokowej.

Kompozycja

Zespół rezydencjonalny w Gładyszach cechował się bardzo regularną i zwartą kompozycją całej przestrzeni. Układ, oparty na głównej osi, charakteryzował się bardzo dużą symetrią i proporcjonalnym rozplanowaniem programu w poszczególnych jego częściach (ryc. 3). Obecnie symetria ta nie jest już tak dobrze czytelna w terenie. Jedynymi elementami wskazującym na osiowość układu są: mocno zarośnięte drzewami zagłębienie po prostokątnym stawie, ruina pałacu oraz pozostałości wnętrza salonu ogrodowego.

Ryc. 3. Model zespołu pałacowo-ogrodowego w Gładyszach. Analiza układu osi kompozycji oraz powiązań widokowych. Źródło: oprac. M. Walerzak

Fig. 3. A model of the palace and garden complex in Gładyszach. An analysis of the system of the composition axis and scenic connections. Source: elab. by M. Walerzak

Związki miarowe w kompozycji

Zespół pałacowo-ogrodowy w Gładyszach charakteryzował się bardzo regularnym układem kompozycji opartej na precyzyjnej siatce przecinających się osi. Podczas analizy kartograficznych materiałów archiwalnych dotyczących kompozycji natrafiono na szereg różnych zależności modułowych.

Moduł konstrukcyjny ogrodu, oparty na szerokości bryły pałacu⁴, był odcinkiem powtarzającym się w całej kompozycji założenia. Cały układ ogrodu można opisać na siatce 16 jednakowych prostokątów. Ponadto w projekcie wykorzystano zasady złotego podziału, modyfikując proporcje głównego modułu [7].

Powiązania i relacje obiektu z krajobrazem

Architektoniczny ogród w Gładyszach oddzielał wnętrze od terenów otaczających, jednak kompozycja siatki dróg miała swoje kontynuacje w formie układów alejowych wyprowadzonych w przestrzeń pól i łąk (ryc. 4).

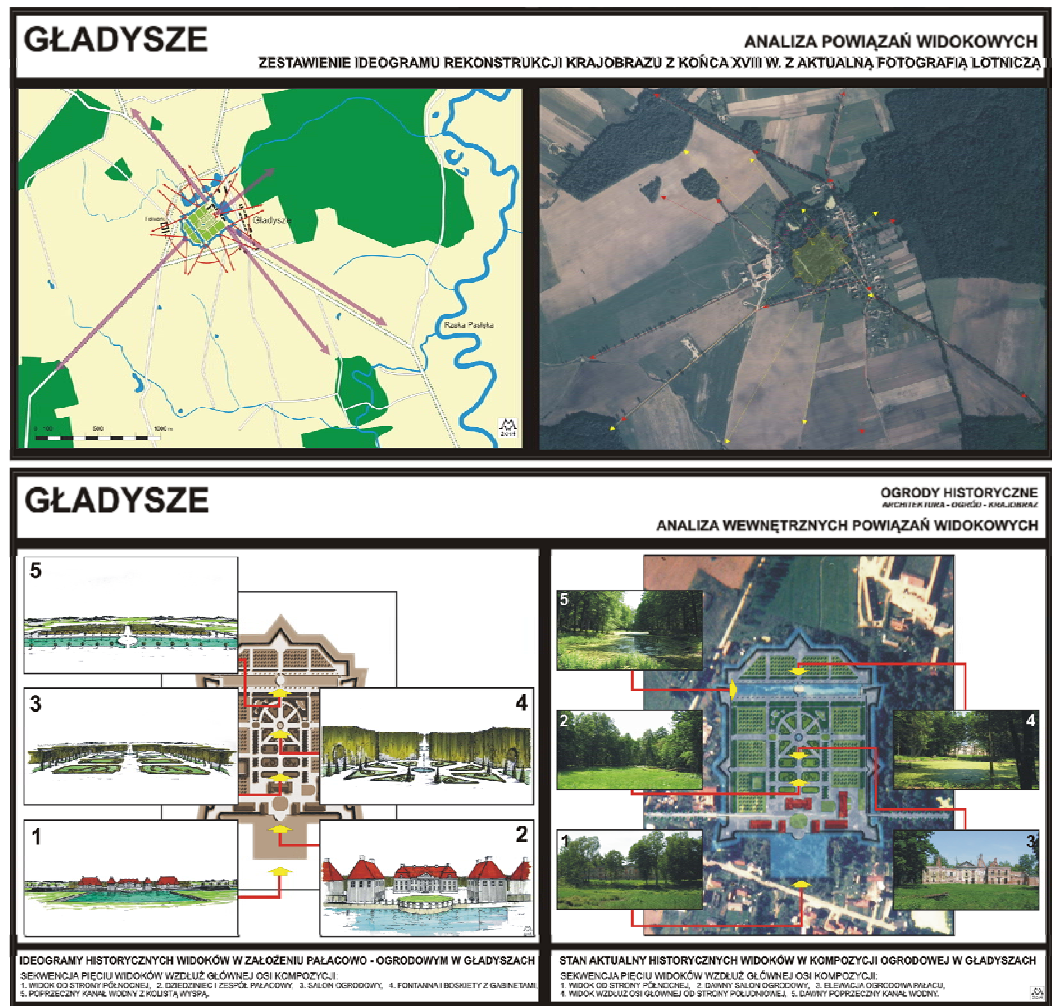
Główną siatkę kompozycji układów alejowych na zewnątrz zespołu rezydencjonalnego tworzyły trzy aleje. Dwie z nich doprowadzały do rezydencji z przeciwległych boków założenia, od strony północno-zachodniej i od strony południowo-wschodniej, a trzecia aleja akcentowała główną oś całej kompozycji i prowadziła w kierunku południowo-zachodnim. Aleje wiodące z różnych kierunków łączyły się w układ okalający kompleks rezydencjonalny [7].

Regularny układ fortyfikacji z siedmioma bastionami, który mocno izolował cały zespół rezydencjonalny od naturalnego krajobrazu, umożliwiał wspaniałe powiązania widokowe. Wymienione bastiony, prócz funkcji obronnych, były również doskonałymi miejscami widokowymi, które akcentowały zakończenia głównych dróg i osi kompozycji ogrodu. Wyniesienie murów i bastionów dawało o wiele ciekawsze i dalsze widoki na łagodnie ukształtowaną okolicę, a system fortyfikacji umożliwiał obserwację terenu dokoła rezydencji. Rozwiązania te tworzyły silny związek kompozycyjno-komunikacyjny i widokowy pomiędzy układem założenia pałacowo-ogrodowego a otaczającym krajobrazem [7].

Teren otaczający Gładysze był dość równinny, głównie dotyczy to bezpośredniego otoczenia zespołu rezydencjonalnego i samej wsi. Widać to w ukształtowaniu koryta rzeki Pasłęki, znajdującej się na południowy wschód od pałacu, z mocno meandrującymi zakolami i licznymi starorzeczami. Jednak na północ i północnywschód od założenia natrafić można na piękne rozrzeźbione wąwozy z małymi ciekami wodnymi, których głębokość miejscami wynosi 10–15 m⁵.

⁴ Szerokość pałacu według własnych pomiarów wynosi prawie 43 m.

⁵ Informacje na podstawie mapy topograficznej z 1985 r. oraz wizji lokalnej terenu.

Ryc. 4. Zestawienie ideogramu rekonstrukcji krajobraz Gładysz u z końca XVIII w. z aktualną fotografią lotniczą. Analiza wewnętrznych i zewnętrznych powiązań widokowych. Źródło: oprac. M. Walerzak na podstawie [7]
Fig. 4. A comparison of an ideogram of the reconstruction of the landscape in Gładysz in the late 18th century and an up-to-date aerial photograph. An analysis of internal and external scenic connections. Source: Walerzak's elab. based on [7]

Rezydencja w Gładyszach otoczona była dużymi kompleksami leśnymi. Lasy te znajdowały się na przedłużeniach ważniejszych dalekich osi widokowych. Podczas ostatnich badań terenowych wykazano duże różnice w krajobrazie otaczającym posiadłość. Kompleksy leśne zwiększyły swoją powierzchnię, ale jeszcze bardziej rozprzestrzeniła się zabudowa wsi, izolując silnie ogród i jego powiązania z krajobrazem od strony południowej i wschodniej. Ponadto mocno rozbudowany w drugiej połowie XX w. dawny folwark zamyka oś od strony zachodniej. Powiązania widokowe utrudniają również nadmiernie rozrośnięte grupy samosiewów porastających dawną fosę i ziemne wały.

Ryc. 5. Aktualne fotografie zespołu pałacowo-ogrodowego w Gładyszach. Źródło: fot. M. Walerzak [7]
 Fig. 5. Actual photographs of the palace and garden complex in Gładysze. Source: photo M. Walerzak [7]

Ostatnio przeprowadzone prace porządkowe na terenie parku w znacznym stopniu uczyniły pozostałości dawnej kompozycji w stosunku do stanu z lat 2004–2006, kiedy były prowadzone pierwsze badania w terenie⁶. Prace te polegały głównie na usunięciu znacznej ilości samosiewów i warstwy przypadkowych krzewów. Odświeżenie układów roślinnych ukazało, w jak małym stopniu przetrwała pierwotna, regularna kompozycja. Pomimo dużych zmian, które nastąpiły w ostatnich latach w otoczeniu obiektu, oraz degradacji ogrodu (ryc. 5) istnieją nadal szanse przywrócenia dawnej świetności układów kompozycji. Jednak dotyczy to już bardziej kompozycji krajobrazowej niż barokowej.

4. WNIOSKI

- Posiadłość o XVIII-wiecznym rodowodzie zachowała szczątkowe elementy ogrodu regularnego. Bardziej czytelne są nawarstwienia późniejszych przekształceń i modyfikacji kompozycji.
- Ważnymi węzłami w kompozycji pałacowo-ogrodowej były: ryzalit ogrodowej elewacji pałacu, fontanna w salonie ogrodowym oraz mostek z kolistą wyspą. Miejsca te były silnie powiązane kompozycyjnie z pozostałymi częściami ogrodu.
- W kompozycji zauważono związki miarowe oparte na module, który stanowi szerokość elewacji pałacu (odcinek o szerokości około 43 m).

⁶ These studies were conducted in the years 2004–2006 related to doctoral dissertation [6].

- Modyfikacje odcinka modułu i rozmieszczenie głównych elementów ogrodowych wyznaczają proporcje złotego podziału.
- Ważną rolę w kompozycji gładyskiego zespołu rezydencjonalnego odgrywały wewnętrzne i zewnętrzne powiązania widokowe. Perfekcyjną lokalizację obiektu uzasadniały bliskie i dalekie widoki – zwłaszcza w kierunku dużych kompleksów leśnych otaczających obiekt. Istotne powiązania kompozycyjno-widokowe dostrzeżono również podczas analiz wzdłuż głównej osi kompozycji.
- W terenie zaobserwowano liczne zmiany w układzie wsi i w krajobrazie otaczającym obiekt, które utrudniają odtworzenie dawnych relacji widokowych.
- W świetle przeprowadzonych analiz istnieje możliwość przywrócenia układu przestrzennego założenia raczej w kompozycji krajobrazowej, z uwzględnieniem późniejszych przekształceń stylowych kompozycji.

PALACE AND GARDEN IN GLADYSZE AS AN EXAMPLE OF *GENIUS LOCI* OF FORGOTTEN PLACES

1. INTRODUCTION

History of estate

The palace and garden complex in Gladysze (Schlodien), situated in the Pasleka River valley, was an example of a Baroque composition fitted into the natural landscape of former East Prussia.

From the beginning of the 17th century the estate in Gladysze belonged to the zu Dohna family, but it was only in the mid-18th century that a conspicuous residence was built in the palace and garden complex in Gladysze.

In the post-war period the estate was used by a state-owned farm and the palace was converted into a warehouse. Only in the early 1980s the estate was leased [5]. At present the palace and garden complex in Gladysze is under the auspices of the Polish-German Foundation for the Protection of Warmia Cultural Heritage⁷.

Palace estate

The conspicuous palace in Gladysze, which is considered to be one of the most beautiful Prussian constructions, was built by Christoph zu Dohna between 1701 and 1704. It was designed by Jean de Bodt. The building harmonised with the landscape and it was distinguished by perfect proportions and subtle architectural details combined with interesting colours and arrangement of the elevation (Fig. 1). The court of the palace was flanked by utility buildings and there was a large rectangular pond northeast of the palace. The construction of the palace in Gladysze was supervised by Johann Caspar Hindersin [4]. The estate survived World War II, but the palace burnt in 1986 and at present it is a ruin. The stable with the gate leading to the courtyard were distinguished

⁷ As written on the information board near the palace ruin.

by their unique architecture. The buildings may have been designed by Johann Caspar Hindersin [5].

Garden establishment

The spatial arrangement of the Baroque palace and garden complex in Gladysze was composed of a regular courtyard in front of the palace, with a rectangular pond in the north. The garden side of the palace elevation overlooked a garden salon with parterres, surrounded by a quartered garden with fruit trees. There was a transverse canal in the southeast (Fig. 1, Fig. 2). Behind the canal there was a smaller part of the Baroque garden with four bosquets. The composition of the estate was limited by a regular fortification system. This border very legibly and clearly separated the estate from the surroundings and the moat surrounding the walls and bastions emphasised the regular and symmetrical outline of the estate. The area of the estate was probably around 9 ha⁸.

Aim of study

The aim of the study was to analyze the historical spatial composition and scenic relations in the context of the current state of the survival of the object. The study identified the accumulations from later transformations in order to draw up a model ideogram of reconstruction of the estate and to restore the genius loci, which it lost over the years. It was possible to achieve this aim due to the application of a wide range of analytical methods and extensive instrumentation. They enabled analyses and the construction of three-dimensional models.

2. MATERIAL AND METHODS

The object of the study was the palace and garden complex in Gladysze, Warmian-Masurian Voivodeship, Poland. The following field methods were applied in the research: dendrological inventory, dendrochronological inventory and analysis of the species composition. The following study analyses were also applied: historical analysis, archive analysis, historical section analysis as well as the analyses of spatial composition and scenic connections [8].

The analyses of spatial composition, metric relations and scenic connections were based on archives. The most important archives were two historical plans of the palace and garden complex in Gladysze drawn by Carl Florus zu Dohna in the 18th century. Apart from that, the analysis included other archives, especially iconographic materials⁹.

3. RESULTS

The Baroque form of the garden establishment in Gladysze

There are two plans that date back to the early 18th century when a Baroque garden was established in Gladysze. Carl Florus zu Dohna was the author of the drawings. He based his plans on ready-made models, which he chiefly found in '*La théorie et la pratique du jardnage*', a work written in 1790 by A.J. Dezallier d'Argenville, a French garden theoretician. This points to the fact that the garden establishment was designed by an amateur [2]. The first plan showed a palace and garden complex which was situated on a regular elevated platform surrounded by fortifications with bastions and a moat [2].

⁸ The authors' calculations.

⁹ The article uses partly results from the analysis of spatial composition of Gladysze made within the framework of the doctoral thesis: [6]. These materials were also published in: [7]. Results from these previous studies have been enriched with new analysis of the historical with the use of three-dimensional computer models. Furthermore (after 6 years) it checked the condition of the existing facility (while field studies performed between 2012 and 2013).

According to the plan, the first segment of the garden was distinguished by a garden salon with a semi-circular ending filled with twelve parterres and a centrally situated fountain. The interior was enclosed by decorative bosquets with rooms and rows of trimmed trees. The main axis of the garden establishment was ended with a fountain [2].

The other plan made by Carl Florus shows the transformation of the décor of the parterres in the garden salon. The author used the models of parterres from the publication by Dezallier d'Argenville in his concept. He fitted them into the interior outline which had existed there before. Two lawn parterres and two orangery parterres were planned in the closest place to the palace. The other part of the salon was filled by two ample embroidery parterres and a centrally situated fountain. The author planned a possible wooden bridge on the main axis of the composition, at the place of the former rectangular pond. This element could not have been done because the former rectangular pond has survived until now.

In both of the existing designs of the residence in Gladysze there is a well-developed system of fortifications with walls, embankments and moats, where the objects strictly followed the theoretical designs by Joseph Furtenbach [3].

Later, in the 19th century the garden was transformed into a park, according to the design made by Johann Larass. The elements of the Baroque garden were mostly retained and they were integrated into a new scenic form. Larass (in his project from 1867) integrated the remains of fortifications with bastions and the moat into the new park boundaries. He used the moat as a kind of a English river or ha-ha.

Field studied (from the years 2012–2013) confirmed that there are still many legible elements of Baroque and landscape composition. In the case of Baroque elements: in the field there remained a very eroded embankments and fragments of a strongly shall owed moat. In the northern part of the garden a double row of a hornbeam is still preserved (formerly molded). A little more elements of a landscape composition survived. Among these points are: scenic hill (where once stood there a tearoom), naturalistic pond with an island (which was a converted baroque channel) and ponds in the northern part of the park. Unfortunately, the survived stand comes mostly from the 19th and early 20th century. Only a few trees could survive from the original baroque compositions.

Composition

The residential establishment in Gladysze was characterised by a very regular and compact composition of the entire space. The system was based on the main axis. It was characterised by considerable symmetry and proportional layout of the programme in its individual parts (Fig. 3). Currently the symmetry is not so legible in the field any more. The only elements indicating the alignment of the arrangement are: the recess of the rectangular pond (overgrown by trees), palace ruin, the remains of the garden salon.

Metric relations in the composition

The palace and garden complex in Gladysze was characterised by a very regular system of the composition based on a precise network of intersecting axes. They divided the estate into sections with distinct functions. The analysis of the composition and metric relations revealed a wide range of dependences.

The constructional module of the garden was based on the width of the palace shape¹⁰ and this section recurred in the entire composition of the establishment. The whole layout of the garden could be circumscribed on a network of sixteen identical rectangles. Besides, the design made use of the rule of the golden section, modifying the proportions of the main constructional module.

¹⁰ Our measurement of the width of the palace – nearly 43 metres.

The connections and relations between the estate and landscape

The architectural garden in Gladysze separated the interior from the surrounding areas, but the composition of the road network was continued in the form of alley systems leading into the space of fields and meadows (Fig. 4).

The main network of the composition of the alley systems outside the residential complex was composed of three alleys. Two of them led to the residence from the opposite sides of the estate, i.e. from the northwest and from the southeast, whereas the third alley emphasized the main axis of the entire composition and led southwest. The alleys leading from different directions were interconnected into a network surrounding the residential complex [7].

The regular fortification system with seven bastions, which strongly isolated the whole residential complex from the natural landscape, enabled magnificent scenic connections. Apart from the defensive functions the bastions were also perfect viewpoints, which emphasized the ends of main roads and axes of the garden composition. The elevation of the walls and bastions gave much more interesting and distant views to the surrounding gentle terrain. The fortification system enabled observation of the area around the residence. These solutions made a strong compositional, communicational and scenic relationship between the layout of the palace and garden complex and the surrounding landscape.

Gladysze is chiefly surrounded by plains. This terrain prevails especially in the direct surroundings of the residential complex and in the village. This feature is particularly visible in the shape of the Pasleka riverbed, which is southeast of the palace. The river meanders strongly and has numerous oxbow lakes. However, there are beautifully shaped gullies north and northeast of the estate. There are small watercourses in the gullies and in some places their depth reaches 10–15 metres¹¹.

The residence in Gladysze was surrounded by large forest complexes. The forests were located at the extensions of major distant scenic axes. During recent fieldwork large differences in the landscape surrounding the property was demonstrated. Forest complexes increased their surfaces, even more buildings spread throughout the village (by isolating heavily garden and its relationship with the landscape of the south and east). In addition - a former, strongly expanded farm (in the second half of the twentieth century) closes the axis from the west. Scenic relations also hamper excessively overgrown volunteer groups growing on the old moat and earthworks.

Recently carried out maintenance work in the park appeared largely remains of the former composition (compared to the years 2004–2006 when first field research was made). This work mainly consisted of removing a significant amount of volunteer and random layers shrubs. The unveiling of the plant systems appeared how little survived the initial, regular composition. Despite such large changes that have occurred in recent years in the environment of the facility and the degradation of the garden (Fig. 5), there are still chances of restoring its former glory systems composition. However it applies to the landscape composition (more than to baroque composition).

4. CONCLUSIONS

- The estate that dates back to the 18th century still retains noticeable elements of a regular garden. The accumulations from later transformations and modifications of the composition are more legible.

¹¹ The information based on a topographic map of 1985 and on-site visit to the place.

- The avant-corps of the garden-side elevation of the palace, the fountain in the garden salon and the bridge with a round island were important hubs in the palace and garden composition.
- The composition reveals metric relations based on the module of the width of the palace elevation (the width of the segment is about 43 m).
- The proportions of the golden section mark the modifications of the module segment and distribution of the main elements in the garden.
- Internal and external scenic connections played a significant role in the composition of the residential complex in Gladysze. The perfect location of the estate was justified by near and distant views— especially towards large forest complexes surrounding the estate. The analyses also revealed significant compositional and scenic connections along the main axis of the composition.
- In the field, we observed numerous changes in the arrangement of the village and in the surrounding landscape. It may hinder the revival of the viewpoints relations.
- In view of the analyses it is the ability to restore the spatial assumptions, but rather in the landscape composition the estate, taking later stylistic transformations of the composition into account.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Dézallier d'Argenville A.J., *La théorie et la pratique du jardinage*, Editions Leipzig 1731 (reprint z 1986 r.).
- [2] Dohna zu Gräfin U., *Gärten und Parke in Ostpreußen. 400 Jahre Gartenkunst*, Herford 1993
- [3] Furttentbach J., *Architectura civilis*, Ulm, Joham Saur 1628.
- [4] Grommelt C., *Die Ostpreußische Bauverwaltung im Anfange 18 Jahrhunderts und der königlich Preußische oberländische Landbaumeister und Landmesser Johann Caspar Hindersin*, Allenstein 1922.
- [5] Jackiewicz-Garniec M., Garniec M., *Pałace i dwory dawnych Prus Wschodnich*, Olsztyn, Borussia 1999, ISBN 83-909724-4-1.
- [6] Walerzak M., *Gładysze, Kamieniec, Słobity, Sztynort. Ogrody barokowe przy rezydencjach dawnych Prus*, Olsztyn, Borussia 2010, s. 17–42.
- [7] Walerzak M., Analiza kompozycji przestrzennej i powiązań widokowych w procesie wartościowania historycznych układów ogrodowych na wybranych przykładach z terenu Polski, w: *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, Warszawa–Lublin, Wydaw. PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków, Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska 2012, s. 233–242.

O AUTORACH

Miłosz Walerzak – dr inż. arch. kraj., adiunkt w Katedrze Terenów Zieleni i Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu. Główne zainteresowania badawcze: historia sztuki ogrodowej, aspekty kompozycji historycznych zespołów ogrodowych z XVII i XVIII w., ochrona i rewitalizacja zabytkowych założeń ogrodowych. Członek Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS oraz Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków.

Dariusz Świerk – dr inż., adiunkt w Katedrze Terenów Zieleni i Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu. Główne zainteresowania badawcze: zieleń na terenach zurbanizowanych i w otoczeniu zbiorników wodnych oraz postępujące przemiany krajobrazu kulturowego. Członek Stowarzyszenia Polskich Architektów Krajobrazu (oddz. wielkopolski).

Michał Krzyżaniak – dr inż., adiunkt w Katedrze Terenów Zieleni i Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu. Główne zainteresowania badawcze: zieleń na terenach zurbanizowanych i postępujące przemiany krajobrazu kulturowego. Członek Stowarzyszenia Polskich Architektów Krajobrazu (oddz. wielkopolski).

Piotr Urbański – dr hab., kierownik Katedry Terenów Zieleni i Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu. Główne zainteresowania badawcze: stan zachowania obiektów zieleni publicznej i postępujące przemiany krajobrazu kulturowego. Członek Zarządu Stowarzyszenia Polskich Architektów Krajobrazu (oddz. wielkopolski).

AUTHORS' NOTE

Milosz Walerzak – Doctor of Engineering, Landscape Architect, Assistant Professor at the Department of Green Space and Landscape Architecture, Poznan University of Life Sciences, Poland. Main areas of research interest: history of garden art, compositional aspects of historic garden complexes of the 17th and 18th centuries, conservation and revalorisation of historic garden establishments. Member of the Polish National Committee ICOMOS and Conservators' Association (SKZ).

Kontakt | Contact: email: miloszwalerzak@op.pl.

Dariusz Swierk – Doctor of Engineering, Assistant Professor at the Department of Green Space and Landscape Architecture, Poznan University of Life Sciences, Poland. Main areas of research interest: green space in urbanised areas and progressing transformations in the cultural landscape. Member of the Polish Landscape Architects' Association (SPAK) (Wielkopolska Branch).

Kontakt | Contact: email: darius@up.poznan.pl

Michał Krzyżaniak – Doctor of Engineering, Assistant Professor at the Department of Green Space and Landscape Architecture, Poznan University of Life Sciences, Poland. Main areas of research interest: green space in urbanised areas and progressing transformations in the cultural landscape. Member of the Polish Landscape Architects' Association (SPAK) (Wielkopolska Branch).

Kontakt | Contact: email: ktzkrzyzaniak@gmail.com

Piotr Urbanski – Associate Professor, Head of the Department of Green Space and Landscape Architecture, Poznan University of Life Sciences, Poland. Main areas of research interest: the state of conservation of public green space facilities and progressing transformations in the cultural landscape. Member of the management of the Polish Landscape Architects' Association (SPAK) (Wielkopolska Branch).

Kontakt | Contact: email: ktzpurb@up.poznan.pl